

Z letopisů kostela a fary u sv. Haštala na Starém městě Pražském.

Napsal

JULIUS KOŠNÁŘ,
c. k. profesor.

(Otisk z XV. výroční zprávy c. k. státní vyšší reálky v Praze-I.)



PRAHA 1915.

Knihtiskárna B. Stýbla. — Nákladem vlastním.

Z letopisů kostela a fary u sv. Haštala.

Napsal prof. JUL. KOŠNÁŘ.

I.

Dějiny nejstarší až po dobu husitskou.

Farní chrám sv. Haštala na Starém městě Pražském nelze počítati k nejposlednějším v královské naší Praze, o níž právem platí slova Kolárova: »Stoj, noho! Posvátná místa jsou, kamkoli kráčíš!« A proto nebude snad od místa, když si povšimneme blíže našeho kostela a okolí, jehož dějiny jsou nemálo zajímavé, neboť sahají do počátku třináctého věku. Nedostává-li se tudíž dosti jasných zpráv z této ranní doby, netřeba se tomu diviti. Spíše jest dlužno se pozastavovati nad tím, že chrám posvěcen jest památce mučedníka tak málo známého, a to netoliko u nás, nýbrž i v celé střední Evropě, kde mimo bavorský Mosburg a královskou Prahu není jediné svatyně, která by hlásala čest a slávu sv. Haštala.

Proto ne bez příčiny naskytá se otázka: komu záleželo na tom, aby kult světcův uveden byl do Čech? Jednotlivec nebyl to jistě, ježto stěží by se mohl dáti do stavby chrámu tak nákladného, leda že by pocházel z panujícího rodu; ale pak bychom jistě našli aspoň zmínku o věci té v některé staré kronice. Proto nelze ani jinak mysliti, než že kostel sv. Haštala zbudoval některý bohatší řád, jenž k účtě světcově měl zvláštní příčinu.

Kdo byl svatý Haštal (= lat. Castulus = čistoučkový), vypravují nám »Acta martyrum« (knihy mučedníků) a staré různé prameny církevní. Z těch se dovídáme, že světec náš pocházel ze vzácné rodiny římské a že byl správcem paláce císaře Diokleciána (r. 284—305). Panovník ten, jak známo, krutě pronásledoval křesťany. I sv. Haštal přilnul k víře Kristově duší celou a proto poskytoval pronásledovaným útulku ve svém bytě, který se nacházel ve zvláštním křídle císařského domu, kamž se uchýlil i papež Kajus (od r. 283—296), jenž učedníky Kristovy těšil a povzbuzoval k stálosti u víře. Konečně útulek byl vyzrazen a mnozí z přátel Haštalových lyli jati a umučeni. Tentýž osud potkal naposled i světce našeho, jenž se svou zbožnou chotí Irenou a přítelem Tiburciem vytrpěl muka nejhroznější a naposled ještě za živa pohřben byl v hluboké jámě, naplněné pískem. Avšak křesťané vynesli již po nedlouhé době tělo svatého mučedníka z jeho hrobu a pochovali je uctivě u Lavikánské cesty blízko Říma.

Památka sv. Haštala byla záhy uctívána po celé Italii, kde se mu také dostalo názvu »hostitele svatých« za to, že se ujímal trpících a pronásledovaných křesťanů.

Takovými hostiteli, jako světec náš, chtěli býti ve XII. a XIII. věku i některé řady rytířské, které zakládaly tak zvané hospitály (z toho pozdější »špitál« — »špitály«). Z těch dlužno uvéstí zvláště řád Německých rytířů, jenž brzy po svém založení (r. 1190) byl uveden do Prahy, léta 1217, kdy si zřídil svou komendu u sv. Petra na Poříčí. Řádu tomu náležely záhy rozsáhlé pozemky (pozdější »Špitálské pole«), na nichž leží město Karlín, okolí u sv. Petra, a hlavně některé mlýny při Vltavě. Západní hranice řádového majetku jest dosti neurčitá. Zdá se, že ji byla dnešní Eliščina třída, kde se vinuly tehdy hradby Starého města Pražského.

Poněvadž však Němečti rytíři usilovali od prvních počátků o to, aby se mohli usaditi uvnitř města pražského, jest zcela dobře myslitelné, že si zakoupili městiště v nejbližším okolí svých západních hranic, kde postavili záhy kostel sv. Haštala, jenž byl jaksi jejich chrámem filiálním.

Domněnku tuto zesiluje okolnost ještě jiná, neboť ze starých zpráv se dovídáme, že roku 1233 prodali všechny své pozemky, jež koupila královna Konstancie, ovdovělá choť Přemysla Otakara I., i s rytířskou komendou u sv. Petra. A již roku 1234 zřizuje dcera královnina, bl. Anežka Česká, špitál pro chudé a opuštěné u kostela sv. Haštala, který potvrzuje bratr Anežčin, král Václav I., zvláštní listinou, datovanou ze dne 21. března téhož roku, kterou propůjčuje domu milosrdenství i některé svobody.¹⁾

To jest také první listinná zmínka o našem chrámu, jež dokazuje, že kostel sv. Haštala skutečně stál už před rokem 1234.

Špitál Anežčin, neboli jak později se zval »špitál sv. Františka« (též »křižovníký« zvaný), nacházel se tehdy asi v těch místech, kde stojí dnes domy čis. 807 a 808 za nynější farou, — tedy na severní straně chrámové. Ale zde zůstal jenom rok, neboť již příštího léta byl přeložen k sv. Petru, bezpochyby do bývalého sídla Německých rytířů.²⁾ Stalo se tak na přání královny Konstancie, která mu darovala zároveň všechny zakoupené pozemky.³⁾

Kostel sv. Haštala po přestěhování špitálu dostal záhy nové sousedstvo, neboť na téže jeho severní straně rovným směrem k řece budován byl tou dobou klášter Klarisek⁴⁾, který rovněž založila bl. Anežka Česká se svou zbožnou matkou. Ale stavba velice rozlehlých budov, neobyčejně ušlechtilých tvarů, protáhla se jistě do roku 1251, třeba by papež Řehoř IX. nařizoval zvláštní listinou, datovanou již dne 31. srpna roku 1234, aby

¹⁾ Viz: W. W. Tomek a J. Mocker: Klášter bl. Anežky str. 2.

²⁾ Ani zde nezdá se, že špitál děle než do roku 1252. Spravovalo jej zvláštní bratrstvo, z kterého se později vyvinul rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou. Tito přenesli potom špitál i klášter ke kostelu sv. Ducha u nynějšího Karlova mostu. Tamní městiště, darovala jim vdova po šlechtici Hroznatovi se svými syny Vilémem a Benešem. Viz u Erbena 160, Křižovníci r. 1679 vystavěli nad starým chrámem nový, zasvěcený sv. Františku. Špitál mají tam dosud a mimo něj i jiné na svých statech.

³⁾ Němečtí rytíři přestěhovali se potom do nového domu u kostela sv. Benedikta, — nedaleko nynější Dlouhé a Eliščiny třídy, kde vytrvali až do svého zániku v době husitských válek. Jejich bývalé městiště ohraničují dnes ulice Královská, Rybní, Benediktská a část Josefského náměstí.

⁴⁾ Jako sv. František z Assisi založil mužskou řeholi, která by se spravovala zvláštními pravidly, tak také jeho krajanka sv. Klára založila opět ženskou řeholi, která by se řídila podobnými pravidly. Tato se rozšířila brzy z Itálie po celé střední Evropě. V Čechách měly Klarisky vedle kláštera Anežčina též klášter v Panenské Tejnici (založený asi roku 1319 panem Habartem ze Žirotníka), na Krumlově a v Chebu. V Praze se udržely Klarisky s malými přestávkami až do roku 1782, kdy klášter bl. Anežky byl zrušen císařem Josefem II. Sestry sice ještě po nějaký čas pobývaly v domě »u Celestýnů« v Dlouhé třídě (č. 706), až se konečně pozvolna rozešly navždy.

dva kněží řádu Menších bratři uvedli Anežku za abatysi do nového kláštera.⁶⁾

Při řeholním domě Klarisek v nejbližším sousedství kostela sv. Haštala vznikla nová svatyně sv. Františka pro sestry řádové, a aby postaráno bylo i o duchovní jejich potřeby, byl vystavěn hned vedle zmíněného řeholního domu ku polední straně klášter druhý — pro Menší bratry s kostelem svaté panny Barbory.⁶⁾

Tou dobou byl kostel sv. Haštala obklopen hřbitovem, který tvořil pravidelný čtverhran, ale jak vypadalo ostatní jeho okolí, vypravují nám zprávy teprve ze XIV. a XV. věku, jimiž se řídil i W. W. Tomek ve svém »Dějepis města Prahy«.⁷⁾

Ze zpráv těchto se dovidáme, že se kolem zdi hřbitovni táhly ulice s nevelikými domy. Proti východní zdi stála mezi nimi i fara, proti západní škola, čelem obrácená do ulice, kteráž slula prostě »u sv. Haštala« (dnes hlavní ulice Svatohaštalská). Tato souběžně táhla se s Dlouhou třídou (jako dnes) a ústila na západní straně od kostela do tak zvaného Uhelného trhu (dnes Kozího náměstí), kdežto na opačné straně zabíhala oklikou skoro až k městským hradbám (dnes Eliščině třídě). S Dlouhou třídou spojena byla »ulice u sv. Haštala« dvěma krátkými uličkami, v nichž rovněž stály neveliké domy.

Směrem severovýchodním od našeho chrámu až skoro k řece nacházela se ulice židovky Stázičky, kteráž tam měla soukennické krámy. Východně byly už jen chaty zelinářů a obecních králů (stokařů).

Na severní straně byl kostel i hřbitov ohraničen rovněž ulicí, jež byla hodně vzdálena veškerého ruchu městského jako celá farní osada, kterou po založení Nového města Pražského opouštěli zámožnější obyvatelé vždy víc a více.

Proto činí-li se zmínka o rozšíření chrámu sv. Haštala ve XIV. věku, dlužno mítí za to, že se tak stalo před založením Nového města Pražského.

Avšak jakou podobu měl asi kostel náš, nežli k rozšíření jeho bylo přikročeno?

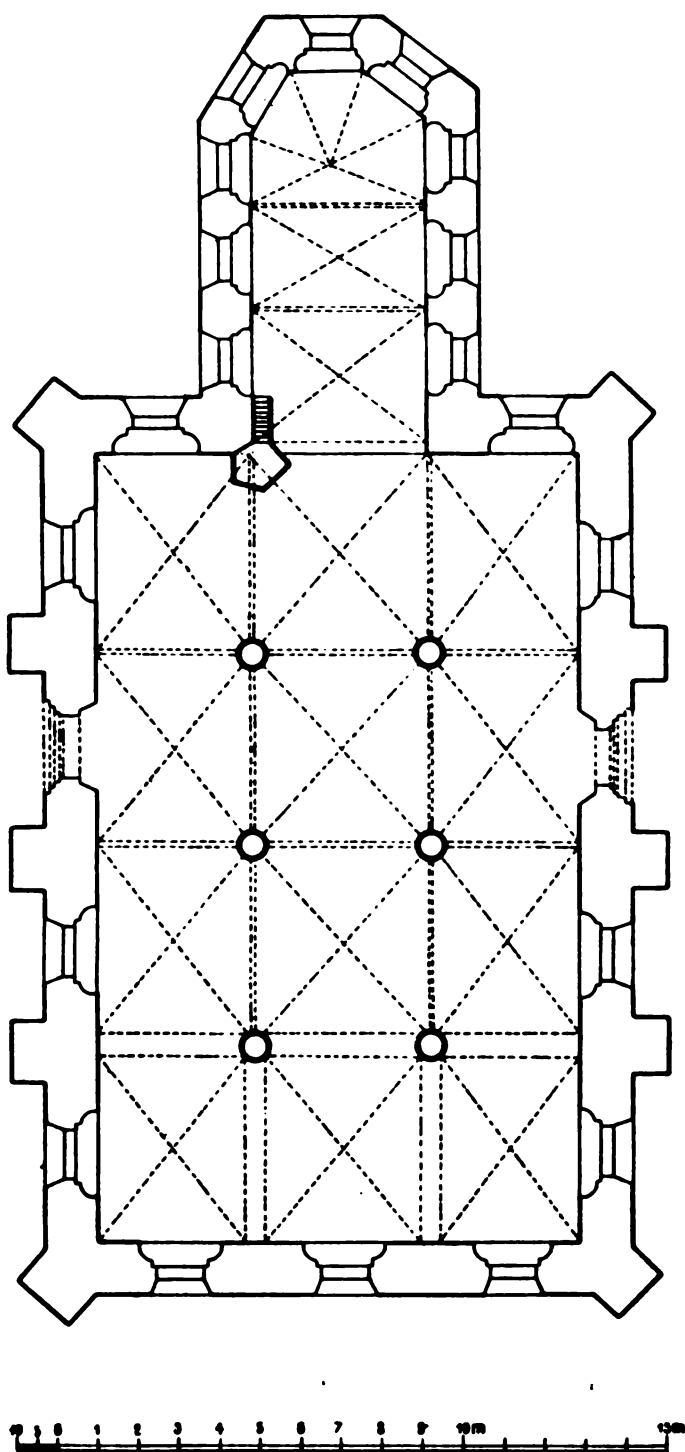
To ukazuje nám částečně nynější dvojloďní kaple bl. Anežky České, která jest zbytkem nejstaršího kostela sv. Haštala. Tato měla původně tři souměrné a stejně vysoké lodi (a ne dvě jako dnes), oddělené dvěma řadami obých, štíhlých sloupů, jichž bylo po třech s obou stran. Sličnost jejich zvyšovalo, že vyrůstaly takořka ze země z osmibokých patek a ztrácely se v ladné klenbě gotické, rozvržené ve dvanáct polí, jako by nesly jen lehoučkou síť. Presbytář neboli kněžiště tvořila dnešní od kaple oddělená sakristie, jež byla zakončena původně pravidelným osmiúhelníkem. Celá stavba, jak jsme se už zmínili, byla svými rozměry i provedením jistě z nejkrásnějších v celé královské Praze, jak doznali několikráte znalci starých památek.

Když se nový chrám větších rozměrů měl stavěti ve století XIV., měli aspoň tolik pochopení pro původní kostelík sv. Haštala, že ho nezbořili úplně, nýbrž toliko zkrátili jej o jeho presbytář, sbořivše jižní loď,

⁶⁾ Viz W. W. Tomek a J. Mocker: Klášter bl. Anežky v Praze str. 4. K. J. Erben: Regesta Bohemiae et Moraviae str. 390, 398.

⁶⁾ Oba tyto sličné chrámy, zbudované ve slohu přechodním (t. j. v gotice zbarvené slohem románským), stojí podnes. Kostel sv. Františka oddělen jest od kostela sv. Haštala jen krátkou ulicí Anežčinou a nachází se ve zpuštěném stavu (byl po zrušení kláštera proměněn v dílny a naposled ve skladiště hadrů), ale pozvolna se opravuje, jako klášter celý, který náleží mezi nejvzácnější památky XIII. věku. Kostel sv. Barbory stojí na opačné straně k řece a jest již znovuvzřízen »Spolkem bl. Anežky« za pomoci král. hl. města Prahy.

⁷⁾ Viz str. 204—215 v II. sv. 2. vyd.



Půdorys prvotního kostela sv. Havla.

Narýsoval prof. Karel Rašín.

aby nezasahovala do hlavní lodi nynějšího kostela. Tím původní svatyně sv. Haštala značně byla zmenšena a proměněna v dnešní dvojloďní kapli, jejíž gotika nese na sobě skutečně ranní znaky slohové, jsouc hodně podobna tím netoliko chrámům při klášteře bl. Anežky České, nýbrž i chrámu sv. Petra na Poříčí při bývalé komendě Německých rytířů.

Kostel sv. Haštala po svém rozšíření nabyt téchže rozměrů, které má podnes. Tím také předstihl řadu farních chrámů na Starém městě Pražském, takže se mezi nimi počítal mezi největší, třeba jich do té doby od první poloviny třináctého století přibýlo ještě několik.⁸⁾

Naskýtá se ještě jiná sporná otázka, kdo asi nesl náklad na rozšíření kostela sv. Haštala ve XIV. věku?

Všeobecně jest rozšířeno mínění, že byla to asi některá z českých královen, jimž právo podací náleželo až do válek husitských.⁹⁾ Ano nechybí ani těch, kteří se vyslovují určitěji tvrdíce, že to byla buď Eliška, poslední Přemyslovna, anebo Alžběta, čtvrtá choť Karla IV., která roku 1378 zakoupila dům (v nynější Řásnovce č. 31 n.) pro svatohaštalskou faru.¹⁰⁾

Také jinak se o chrámu sv. Haštala zachovaly zprávy nepřiliš hojně a jasné. Činí se sice zmínka o šesti jeho oltářích, ale o hlavním, který jistě byl zasvěcen svatému patronu kostela, zpráva nám chybí. Proto není vyloučeno, že bylo oltářů snad i více. S jistotou však víme, že v kostele stál: I. oltář Panny Marie s nadáním Fridla Janova od roku 1357. II. oltář sv. Markéty, vystavěný r. 1368 panem Pavlem z Jenštejna, písařem komory královské, který při něm založil i nadání.¹¹⁾ III. oltář sv. Kateřiny, k němuž roku 1356 dosazen byl zvláštní oltářník. IV. oltář Vše ch Svat ý ch, založený r. 1375 od Peška Příboje, jinak z Litovic. V. oltář sv. Štěpána, o němž se děje zmínka roku 1395, a VI. oltář Božího Těla, vyzdvižený r. 1401 Marketou, vdovou po panošovi Boncovi z Vršce.¹²⁾

K tomu dlužno poznamenati, že se od poloviny XIV. věku mluví o chrámu sv. Haštala skoro vždy jako o kostele farním, ač byl jím zajisté už dříve. Proč se přivlastek »farní« vynechával před onou dobou, vysvětluje nám mínění Tomkovo, který ve svých »Dějích města Prahy«¹³⁾ píše: »Prvotně, jak se zdá, náležela celá Praha, jak o některých jiných velkých městech známo jest, co jedna farní osada ku biskupskému kostelu sv. Víta. Kostelové v podhradí považovali se snad jen za kaple. náležející ku hlavnímu kostelu.«

⁸⁾ Tehdy Staré město mělo již tyto farní chrámy: Chrám sv. Mikuláše »na Kurním trhu« (proti nynější staroměstské radnici), o němž první zmínka se děje roku 1278. Kostel sv. Michala (nynější Fuchsovo skladiště několikrát přestavované v ulici Michalské). Kostel sv. Filipa a Jakuba (který stál na místě nynějšího nárožního domu na konci ulice Liliové č. 252. První zmínka děje se sice k r. 1357, ale stál jistě již dříve). Kostel sv. Linharta (v místech nynější nové radnice. První zmínka k r. 1266); kostel Matky Boží na Louži (první zmínka k r. 1322). Kostel sv. Valentina (v ul. Valent., první zmínka k r. 1322). Kostel sv. Martina Menšího asi z r. 1338 (v ulici Ostrožné nyní Platnéřské). Sv. Jana na Zábřadlí (na začátku ul. Kar. Světlé od mostu Karlova). Kostel sv. Štěpána ve zdi z XII. stol. (proti dnešnímu c. k. policejnímu ředitelství). Farní kostel sv. Ondřeje u Zbraslavského domu (vedle nyn. čís. 287 v ulici Kar. Světlé, založený r. 1165 opatem Ostrovského kláštera u Davle). Farní kostel sv. Benedikta (zal. r. 1235 na místě nynějšího č. 658). Sv. Kříže Většího z r. 1256. Kostel sv. Martina ve zdi (nyní opravený z r. 1187). Kláš. kostelů neuvádíme.

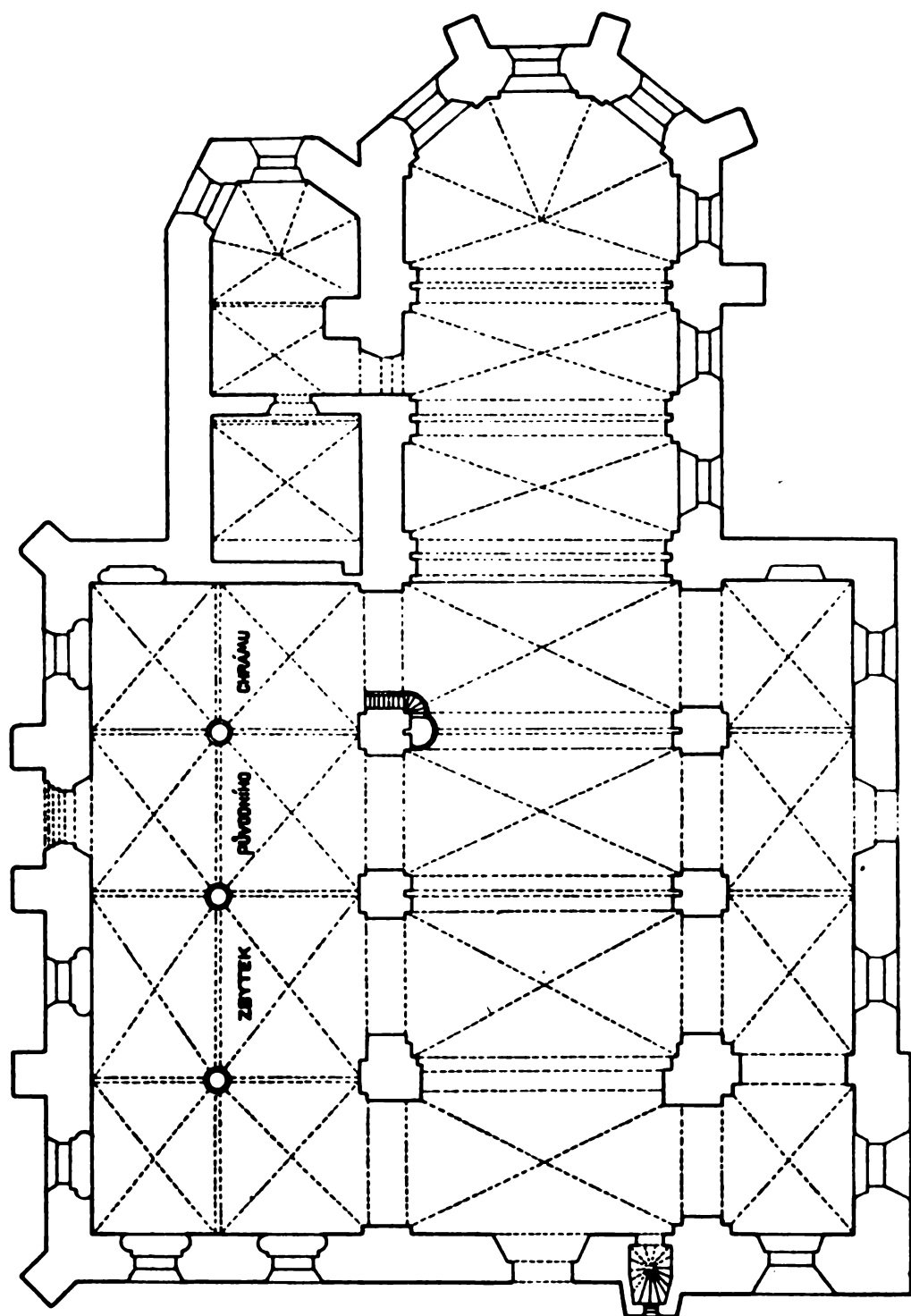
⁹⁾ W. V. Tomek: Děj. m. Pr. II. 209.

¹⁰⁾ Pamětní kniha u sv. Haštala III. odd. I. str. 2. Eckert: Posvátná místa král. hl. města Prahy d. II. str. 458. Ruth: Kronika m. Prahy I. str. 219.

¹¹⁾ Pavel z Jenštejna měl na blízku dům, a to v ulici, která se dnes nazývá »Kozí«, a ústila už tehdy k domu »U zlaté šitky«, kde se spojovala s Dlouhou třídou.

¹²⁾ Liber Erectionum VIII f. f. VII per 64. Též u Tomka II. 208.

¹³⁾ Děj. m. Pr. I. str. 80.



Půdorys rozšířeného kostela sv. Haštala.

Narysoval prof. Karel Rašín.

Tim však není vyloučeno, že plebán k chrámu dosazený farních úkonů nevykonával. O přesné rozdělení diecése na fary usiloval sice už roku 1143 do Čech vyslaný legát papežský Quido, ale věc sama asi nešla tak rychle kupředu, jak bychom mohli souditi dle poměrů dnešních. Proto i s titulem »farní« se tolik neplýtvalo.

Také o nadání kostela u sv. Haštala není v nejstarších dobách zmínky, a proto opět se dovoláváme Tomka¹⁴⁾, který obecně míní: »Stálé nadání kostelů záleželo obyčejně v platech na domích ve městě, neb venkovských statcích zemských, někdy také ve statcích samých... Jiné důchody kostelů byly ofěry, platy za rozličné církevní funkce, odkazy od soukromých osob a tomu podobné. Správce církevní měl při kostele svůj stálý příbytek čili faru (domus dotis). Příjmy kostela však nedostávaly se vesměs jemu, nýbrž s část také pánovi čili patronovi, který za to pečoval o stavbu a jiné potřeby.«

Faráře dle jména známe při našem chrámu teprve od druhé polovice XIV. století. Jsou to: Heřman (1360—1368), Jan († 1388), Prokop (1392—1393), Oldřich ze Žlutic, kaplan králův (1393—1397), Ahnik (až 1410), místofarář Martin (1410), Hroch (do roku 1414), Petr (od r. 1414) a Mikuláš (do r. 1419). Ten z katolických farářů byl v oné pohnuté době poslední.¹⁵⁾

Farář svatohaštalský míval svého střídníka, dále býval tu kazatel, sakristán a oltářníci.

Z oltářníků jmenuje se řada v starých listinách ze XIV.—XV. věku. Z nich se dovídáme, že si oltářního kněze volili zakladatelé fundací sami; a právo toto přecházelo na pozůstalé členy rodu, aneb dědice. Plat z fundací se vyplácel oltářníkům z pravidla pololetně, a to o sv. Jiří a o sv. Havle, jak bylo i jinde v obyčeji.¹⁶⁾

Z kazatelů při kostele sv. Haštala jest nejznámější kněz Pavel, jenž svědčil na kostnickém sněmu proti Husovi.¹⁷⁾

V následujících bouřích náboženských dolehla i na kostel sv. Haštala pohroma jako na řadu chrámů jiných; aspoň mluví o tom nejstarší pamětní kniha farní (*Liber memorabilium Ecclesiae Seti Castuli I.*), jejížto zmínka jest v té věci tím pozoruhodnější, ježto byla napsána utrakvistou Mikulášem Koneciem Jaroměřským, jenž založil nejstarší pamětní knihu, zachovanou až dosud, a jistě přál více husitům než straně katolické. Zpustošení klade do roku 1420, což by se také shodovalo. Vždyť téhož léta v neděli po nejsv. Trojici uhodili husité po druhé na blízký klášter bl. Anežky České, na který jistě táhli se strany kostela našeho, a to proto, že strana k Vltavě obrácená byla lépe chráněna.

Snad při té příležitosti zastavili se i tu. Staré zprávy mluví hlavně o zpustošení jižní lodi chrámu svatohaštalského, jenž byl uchvácen potom husity, kteří dosazovali od té doby na faru i své faráře, ač podací právo náleželo českým královnám, jak jsme už pověděli na svém místě.

¹⁴⁾ Tamtéž str. 409.

¹⁵⁾ Petra Mladenovice Historie u Höflera str. 197.

¹⁶⁾ Pamětní kniha u sv. Haštala III. d. II. str. 85—86.

¹⁷⁾ Dra. Kl. Borového: Jednání konsistoře utr. str. 25, 86, 308. Též u Tomka d. III. str. 558.

II.

Kostel a fara v době husitské.

V této době tvořili osadníci svatohaštalští jakousi obec, která volila ze sebe »pány starší«, jímž náleželo bdíti nad kostelem a spravovati jmění jeho. Ti také rozhodovali často o volbě faráře, kterého potvrzoval administrátor strany pod obojí, ačli konsistoř nedosadila ho sama, jak mělo býti po právu.¹⁸⁾ Pánům starším náleželo také voliti kostelníky, kteří v oné době psali matriky a byli strážci kostelního inventáře. Aby se pak vše vedlo správně, zasahoval do věci i purkmistr, který jmenoval tak zvané úředníky, kteří vedli účty a při tom byli jakýmsi orgánem dozorčím.

Byla-li věc jen poněkud vážná, obcházel pány starší zvoník s pozváním, neboli »currendou«, aby se sešli k poradě v domě toho či onoho váženějšího měšťanina. Při takovýchto příležitostech často se pilo víno — na účet kostela, jak toho dokladů máme s dostatek ve starém archivu.

Slavným dnem byl pro celou osadu farní rok 1436, kdy do Prahy byl poslán legát Filibert, biskup konstantský¹⁹⁾, jež sněm Basilejský ustanovil za administrátora Pražské diecése. Filibert totiž zavítal i k sv. Haštalu hned, jak byl dosazen, aby kališníkům znovu posvětil oltáře po bouřích husitských opravené. Bylo jich celkem osm. Zmíněná již nejstarší kniha pamětní²⁰⁾ jmenuje: I. oltář sv. Haštala, II. oltář Panny Marie, III. sv. Markéty, IV. sv. Kateřiny, V. Všech Svatých, VI. Božího Těla, VII. sv. Václava, VIII. sv. Maří Magdaleny. Ze starých oltářů postavených před válkami husitskými pohřešujeme tudíž jen oltáře sv. Štěpána, i musíme tudíž souditi, že zůstaly zachovány a že kališníci si jich vážili, třebaže byly dědictvím po katolicích.

Méně blahou vzpomínkou zapsal se v paměť rok 1452 velikou povodní, kterou i chrám svatohaštalský byl zatopen, neboť se Vltava vzedmula dne 21. července zmíněného léta tak, jak toho snad nepamatují české dějiny.²¹⁾ Škody způsobené v kostele touto pohromou byly dosti značné, a že voda opadávala pomalu, zakusili bídý někteří svatohaštalští osadníci víc než dosti. Voda drala se jim do příbytků, proto všade bylo plno nářku. Divme se potom, že se bohatší rodiny stěhovaly dále, zvláště na Nové město Pražské, jež pozvolna zkvétalo!

Kališníci faráři střídali se u sv. Haštala dosti rychle — jako všade.²²⁾ Dle úmluvy měli se o ně starati osadníci místní, již se zavázali, že budou platiti svým duchovním správcům 88 kop míšeňských grošů na výživu²³⁾, ale později, jak ještě povíme, dávali jenom polovinu. Potřeby kostelní uhrazovali v oné době žebrotou podomní a proto se nedivme, že za těchto trudných poměrů poklesla i místní škola, dříve chvalně známá, a že se začalo říkati posměšně: »U sv. Haštala — škola jako šatlava.«²⁴⁾

¹⁸⁾ Ale toho asi dbalo se málo. Proto se kališnická konsistoř dovolávala často pomoci u král. komory, dvorského kanceláře i úřadu městského. Winter, Círk. život v Č. str. 364.

¹⁹⁾ Filibert byl po nějaký čas i předsedou Basilejského sněmu a měl značný vliv na uzavření kompaktát. Pražskou diecési, k níž náležely tehdy celé Čechy, spravoval až do roku 1439, kdy zachvácen morem umřel a pochován jest na hradě Pražském.

²⁰⁾ Liber memor. I. str. 15 a 16.

²¹⁾ Tehdy lidé se plavili ve člunech i po Staroměstském náměstí a most Karlův byl přetřžen v pěti obloucích. Viz Palackého Děj. česk. nár. d. III. str. 468 ve IV. vydání.

²²⁾ Dra. Borového: Jednání konsistoře utrakv. str. 25, 86, 303.

²³⁾ Lib. memor. Eccl. Seti Castuli 135.

²⁴⁾ Schaller: Prag III. str. 121. Též Winter, Kult. obr. č. měst I. str. 471.

Z utrakvistických farářů známe některé. V starých zápisech uvádí se Havel (1437), kněz Most (1448), Jan (1468), Pavel ze Sedlčan (1471), mistr Václav (1486—1491), Beneš (1509), mistr Matěj Korambus (do r. 1523), jenž býval administrátorem kališnické konsistoře, ale byl z Prahy vypověděn, ježto prý štlval proti luteránům. Šimon a kněz Jakub (1523), Jeroným (1524), Jan Chramosta (1526—1527), Matěj (1528), Pavel (1530), Jan (1530), Václav (1532), Jiřík (1533), Ondřej (1533), Jan (1534), Martin (1538), Havel (1539—1540), Jan (1540) a Řehoř (1547).

V létech 1550, 1551 a 1552 páni starši osady svatohaštalské jezdili na různá místa a hledali usilovně faráře, ale nedovidáme se, s jakým zdarem setkala se jejich snaha, neboť nenalézáme jména farářova ani ve farních účtech jinak dosti podrobných.

Pouze z cizích pramenů lze se dočísti o svatohaštalském faráři Jiríkovi, který roku 1554 byl volán ještě s jinými kněžími pražskými ke konsistoři, kdež mu bylo dáno napomenutí, aby tak ostře nekázal proti katolíkům pod jednou.²⁵⁾

Z jiné skrovné zprávy vysvítá, že roku 1575 byl u sv. Haštala duchovním správcem kněz Jan, jemuž rovněž připomenula cosi konsistoř, ježto byl obžalován svými osadníky.²⁶⁾ Teprve roku 1596 činí se ve farním archivu zmínka o Matoušovi Zychonidesovi, že si jej osadníci přestěhovali »čtyřmi koňmi«, ale už ve středu na průvodní neděli »stala se mu na fare příhoda, že jest od jednoho měšténína uprán, načež páni vstupovali do raddy«. ²⁷⁾

Zmíněný Zychonides nespravoval již toliko farní osady u sv. Haštala, nýbrž také u sv. Kříže²⁸⁾ při bývalém klášteře Cyriaků, kde rovněž býval kališnický farář, neboť už roku 1594 učinily obě jmenované osady smlouvu o společném živení faráře, učitelů i žakovstva za příčinou chudoby záduší. Takto sice duchovnímu přibýlo práce, ale nepřibýlo na důchodech, ježto každá z uvedených osad platila mu toliko 44 kop míšeňských grošů. Proto nemůžeme se diviti, že si Zychonides stěžoval pánům starším v sobotu po sv. Jakubě hned r. 1595 »na velikou drahotu a že se jinam stěhovati chtěl«. Aby rána tolik nebolela, dali mu »z lásky« čtyři kopy, ale odešel jim přece, a to na věčnost r. 1601. Ještě v závěti pamatoval na kostel, odkázav k záduší 36 kop, které zapůjčil kdysi Vavřinci Mautvičkovi v Rakovnici.²⁹⁾

Roku 1601 byl dosazen na faru svatohaštalskou a svatokřížskou Jan Cikán, kališnický kněz, jak se zdá, nepevného zdraví, ale plný apoštolské horlivosti a veliký milovník rorátních zpěvů v Adventě. Že se však osadníkům nezdálo choditi na Rorate, zval je zvláštním³⁰⁾ a velice uctivým listem:

»Modlitbu svou vzkazuji Vaším Milostem, páni sousedé a osadní sv. Haštala, žádajíc Vaším Milostem vejborného a prospěšného zdraví za dlouhá léta, a v něm jiné všecko dobré. I poněvadž se dnové adventní přibližují a někdy předkové naši ten obyčej dobrý že jsou zachovávali ty dni adventní přivstávající, na Rorate se také scházejíce, Pána Boha chválili: pročez i já Vaše Milosti, páni sousedé, žádám za to, aby jste k témuž se

²⁵⁾ Archiv zemský. Opis z arcib. 1664.

²⁶⁾ Knihy zem. arch. O. 5 fol. 296. Též ve Wintrově Životu cír. str. 664.

²⁷⁾ Liber mem. 16.

²⁸⁾ Kostel sv. Kříže stál ještě před 20 lety na místech nynější školy téhož jména na Janském náměstí. Postavil jej Přemysl Otakar II. r. 1256, který mnichy také do Prahy přivedl. Císař Josef II. klášter i kostel zrušil.

²⁹⁾ Liber mem. 49.

³⁰⁾ Liber memor. Tamtéž str. 29.

napomenuli a tak k témuž Roráte abyste se scházeli. Ne jako co jsem ty tři léta u Vaší Milosti byl, někdy jeden nebo dva přišli a někdy žádný; i aby to napraveno mohlo býti, pokorně žádám a s tím Pánu Bohu v jeho božskou a svatou ochranu poručena činím Vaší Milost.«

Vždycky volný
kaplan

kněz Jan Cikán, farář u sv. Haštala m. pr.



Kostel sv. Haštala se strany severovýchodní. (Vpředu zbytek původního chrámu.)

Fot. stud. Pavel Slanina.

Uctivé toto vyzvání, jak se zdá, neminulo se s účinkem, neboť hned 27. listopadu téhož roku 1604 (kdy list byl asi datován), obeslali páni starší obou spojených osad farních sbor literátský, aby naevičil zpěvy rorátní. Ale již roku 1606 asi nezazněly v památné svatyni, neboť se kněz Jan Cikán rozstonal již před počátkem toho roku v oktávě sv. Martina a umřel. Slušný pohřeb vystrojily mu jeho farní osady, pochovavše jej v kostele.

Faru nějaký čas spravoval za nemoci Cikánovy kněz Adam a po jeho smrti Jan, již také konali Bohoslužby. Že však o utrakvistické kněze byla nouze, sešli se sousedé v radu, co činiti, a tu konečně po delším otálení prosili pana administrátora, aby jim dal za faráře Jana Netolického,

který byl tou dobou pastorem luteránským v Českém Brodě. Prání jejich bylo také vyhověno, ale utrakvistický ráz Bohoslužeb tím nemálo utrpěl. Proto snad neměli ho rádi osadníci svatokřížští, kteří po čtyřech letech (r. 1610) dali mu výpověď, prostřednictvím pana Nathanaela Vodňanského. Důvodem bylo, »že málo naučení z kázání jeho nabejvají, ačkoliv jest dobrý a poctivý i pokojný člověk a proto, aby se od příštího svatého Jiří jinou farou opatřil«. ³¹⁾ Avšak páni starší farnosti svatohaštalské rozhodli jinak, »aby jen do vůle boží u nich zůstával«.

Ale již roku 1612, tedy dvě léta potom, stěhuje se na faru svatohaštalskou Jiří Tesák, ještě rozhodnější luterán, který kázal někdy i německy. Po jeho smrti r. 1617 nějaký čas v kostele přísluhoval Jiří Dikast, farář augsburského vyznání z Týna, až zvolen nový duchovní správce Samuel Martini z Dražova, syn protestantského predikanta z Hořovic.

S jeho svolením prodali osadníci roku 1620 vše, co jim zbylo z lepších dob, kdy kostel u sv. Haštala měl ještě své dobrodince, kteří na svou milou svatyni nezapomínali, ale byli ji pamětlivi dary a odkazy. Mezi jiným bylo uvedeno v inventáři 18 kalichů mistrovské práce, vedle četných černatů zlatem a stříbrem vyšívaných. Všecky zmíněné kalichy byly zpeněženy za více než 620 kop grošů, a za tuto částku vystavěna byla na severní straně kostela nová škola, a to pro obě farní osady, do níž ještě téhož roku byli uvedeni žáci. Při této slavnosti byla rozdávána latinská báseň, již složil sám Martini, který pořídil i latinský nápis veršovaný na školní budovu. ³²⁾ Před tím v místech těchto stával dům, který do roku 1613 náležel paní Voršile Florynové z Cimperku, jež už tehdy byla provdána za Jiřího Škrétu Sotnovského ze Závoric; z kteréhožto manželství se narodil slavný malíř český ³³⁾ Karel Škréta (1604—1674).

Téměř současně se školou zřízen byl i nový hřbitov na téže severní straně chrámové a páni osadní pranic si tím nelámali hlavy, že obklopuje i školu, ježto úzkostlivá péče o zdravotnictví byla tehdy věc téměř neznámá.

Za Martiniho vybilen byl i kostel, rozpukaná klenba stažena kleštěmi, pořízeny nové lavice, — zkrátka, duchovní správce ten byl neobyčejně dbalý toho, aby chrám sv. Haštala byl milým místem posvátným celé osadě. Avšak již v prosinci roku 1621 musil opustiti svou faru, ježto byl vypovězen z Čech z rozkazu místodržitele Karla knížete z Lichtenštejnu. ³⁴⁾

Po odchodu Martiniho dosazen byl na faru u sv. Haštala utrakvista, kněz Jan Čech Bánovský, o něhož se ucházeli osadníci po čtyřikráte u místodržitele. Ale ani Bánovskému nebylo dovoleno dlouho zde pobýti

³¹⁾ Liber memor. 107.

³²⁾ Škola tato stojí dosud na levo od fary a vyučovalo se v ní do nedávna.

³³⁾ Rodný jeho dům nacházel se v Týnské ulici »U černého jelena«. V letech devadesátých byl zbořen, novým nahrazen a znova opatřen pamětní deskou.

³⁴⁾ Martini-Martinius neboli celým jménem Martin Samuel z Dražova, měl velice poňnutý život. Narodil se roku 1593 v Hořovicích, stal se na vysokém učení Pražském r. 1614 bakalářem a hned potom mistrem, načež působil do r. 1616 na škole vodňanské. Téhož léta stal se farářem v Litni; roku 1618 u sv. Haštala a sv. Kříže Většího, a roku 1619 dosáhl hodnosti přísežného přísedícího konsistoře podobojí. Po svém vypovězení odebral se do Vitenberka a po smrti své manželky převzal vychování čtyř synů pana Kaplíře ze Sulevic, s nimiž cestoval po hlavních městech evropských a nabyt svou známostí se členy učených společností četných akademických hodností. Hned po dobytí Prahy Sasý roku 1631 vrátil se do Prahy s jinými protestantskými duchovními a byl dosazen na faru v Týně, stav se zároveň ředitelem protestantské konsistoře. Při sněti a slavném pohřbení hlav popravených pánů měl tklivou řeč, ale brzy musil opět opustiti Prahu. Zemřel v Perné r. 1639.

pro účastenství na českém povstání proti císaři.³⁵⁾ Proto také místo jeho již po několika měsících bylo obsazeno opět utrakvistou Janem Brtvou Domažlickým, jemuž bylo uloženo místodržitelem, aby u sv. Haštala vykonával »služby boží vedle starobylého dobrého způsobu«, a ne liturgii evangelickou.³⁶⁾

Ale ani Brtva nepobyl u sv. Haštala déle než do 6. května roku 1624, kdy se odstěhoval, načež kostel i fara byly odevzdány katolikům — po celých dvou stoletích.

Tohoto častého střídání farářů použili, jak se zdá, kostelníci k svému obohacení. Tak na příklad roku 1622 nastoupil nový kostelník, který o svém předchůdci napsal, že byl »zpronevěřilý a kretensky nevěrný«. Avšak již nástupce nejbližší píše o tomto na cti utrhači roku 1623, že ten klíčník Šimon Šmíd, jinak »Kavka« zvaný (jenž až potud psal matriky), pánům osadním dvě kaply zloupal, truhly, almamy zotevíral falešnými klíči, světla mnoho pokradl, měděníci měděnou a některé knihy vzal, a spravedlivě zasloužil šibenici.³⁷⁾

Takovéto však hospodaření nelze přičítati na vrub tehdejším farářům strany podoboji, ježto kostelníci byvše zřízení starodávného, nabyli husitským převratem při správě jmění kostelního veliké váhy, kdežto kněžím prikazováno bylo kompaktáty, aby si hleděli jen Bohoslužeb a nevládli světsky.³⁸⁾ Jak bylo nařízeno, tak si asi počínali i faráři svato-haštalští v době tehdejší, jak vysvitá z farního archivu, neboť usilovali o to, mimo malé výjimky, aby jim se žádné strany nemohla býti vyčítána náboženská vlažnost. Proto pilně hlásali Slovo boží, jak o nedělích tak o zasvěcených svátcích. Zvláště pak slavili dobu adventní, jak už pověděno, staročeskými zpěvy rorátními. Svátky vánoční byly jim nade všecky milé a radostné. V době postní zahalovali hořejší část oltáře (archu) černými plátny s bílým křížem, anebo také »kortýnami«³⁹⁾, které jim pořizoval malíř a upevňovali tesaři. Svátky velikonoční a pašijový týden byl pln tklivých obřadů. Vrcholem posvátné této doby bylo slavné »Vzkříšení«, jehož středem byl průvod s Nejsvětější Svátostí Oltářní, jak se to dalo i o Božím Těle. Neopomínali ani svátků svatodušních, ani Mariánských a svátku Všem Svatých a tím méně památky posvěcení chrámu a svátku sv. Haštala, kdy slavili »pout«. V ten den zpívali na kruchtě zpěváci a »musicirovali« hudebníci, kteří po Bohoslužbách šli zahrát i na faru panu faráři. O varhanech dovidáme se teprve na rozhraní XVI. věku, kdy se v účtech po prvé vyskytuje zmínka o platu za »štimování«. I zpěv milovali vřele utrakvisté; neboť starý inventář vykazuje z časů těch velkou řadu kancionálů, žaltářů, gradualů a knih rorátních, darovaných buďto dobrodinci, anebo koupených pány staršími na »tarmarce« (výročním trhu). Velká kruchta v kostele slula »latinská«, malá (v nynější kapli bl. Anežky) jmenovala se »česká«. Na této zpívali literáti, na oné pan »kantor« také někdy »kollega« zvaný se svými žáky. Za to bral platu někdy 30 grošů za tři měsíce, někdy také více mimo »štolu« a bezplatnou stravu u stolu farářova.

³⁵⁾ Také osadníci u sv. Haštala upadli proto v nemilost, ježto se chopili zbraně přes výstrahu rozváznějších sousedů. Na blízku kostela stáli Židé v osudném roce 1618 připraveni k hašení (Skála ze Zhoře III. 361).

³⁶⁾ Pamětní kniha u sv. Haštala III. od. 2. str. 305. Též v Navrátilových »Pamětech kost. sv. H.« str. 19.

³⁷⁾ Staré matriky svatohaštalské od r. 1614, uložené na faře v Týně.

³⁸⁾ Winter: Život církv. v Čechách II. str. 335.

³⁹⁾ Kortýna = koltra = koberec býval bohatě zdobený baldachýn se zlatým anebo jiným třepením, díla umění malířského anebo vyřezávacího. Více u Z. Wintra: Kult. obraz č. měst d. I. str. 444.

Výdaje tyto jakož i na zvoníka, hrobaře, kostelníky, faráře, kostelní opravy uhrazovali ze záduší kostela a fary, které bylo v XIV.—XVI. věku dosti bohaté. Plynulyť do něho platy z četných darovaných domů, masných krámů, vinic u Prahy a z dosti častých a štědrých »kšaftů« a nad příjmy těmi pečlivě bděli »páni osadní«, kteří nutili kostelníky a správce jmění toho k přesným účtům výročním, jakož i k vedení inventáře. O sbírkách podomních jsme se už zmínili.

Z peněz těchto kupováno bylo také vše, čeho bylo potřeba k Bohoslužbě. Byl to: vosk, olej, lůj k osvětlování kostela, červené víno (často »tajnské« jmenované), dle jehož spotřeby lze souditi na větší počet zbožného lidu, který často přistupoval ke stolu Páně.

Také kostelní inventář nebyl chudý, neboť, jak jsme se už zmínili, mival druhdy četné kalichy, stříbrné monstrance, relikviáře, liturgické knihy, ornáty a komže, které utraktivistům čistily a spravovaly jeptišky z kláštera Anežčina.

Ani na faráře nezapomínali tehdy svatohaštaltští osadníci. Mimo uvedený již plat dostával k Štědrému večeru kapra, k svátkům vánočním dva kapouny, o velikonocích beránka, o pouti štiky a kapra a o posvěcení vykrmenou hus i s droby. Ano kupovali mu i vše, čeho do bytu a kuchyně potřeboval: ubrus (sukno) na stůl, hrnce, pánve, rošty a jiné kuchyňské nářadí, nepočítajice v to ani »dary z lásky« v době drahoty anebo stěhování farářova, — byť odcházel na místo jiné, pakli jim byl milý. Proto se nám zdá, že se farář u sv. Haštala měl celkem mnohem lépe než při mnohých chrámech kališnických, kde často býval nucen prositi o svůj plat, anebo docela se souditi.⁴⁰⁾

Také škola svatohaštalská mívala své záduší. O oné, kterou páni osadní »postavili s velikým nákladem« roku 1557, víme, že měla jednu velikou místnost, byty pro žáky, bakaláře, školního officiála (pomocníka), kantora (dnes bychom řekli ředitele kůru) a žáky — neboli »studiosy«. Dole prý mívala »v přízemku kaplu, jako v ní kosti chovají«. ⁴¹⁾ Chudí žáci mívali v ní i své zaopatření, ale jak dlouho, nevíme. Neboť už na sklonku století XVI. jedná obec svatohaštalská a svatokřížská o tom, »aby byly žákům dávány cedulky, kde by měli o oběd prositi«. Ale nad tím se pozastavovali rozumnější osadníci z důvodu, »že by někteří sousedé třeba pětkrát takový oběd strojili, a některý lakotný, že by dosti málo některým krejcarem to odbyl a tudy žakovstvo že by musilo trpěti hlad«. ⁴²⁾

Toto spoření vrhá poněkud divné světlo na tehdejší poměry a správu záduší, jež si páni starší »šacovali« roku 1620 hodně vysoko, udávajice na stálých příjmech 2783 kop míšeňských grošů. ⁴³⁾ Taková bída jako »o stůl« nebyla jistě »o pardus«, který studiosové dostávali dle tehdejšího zvyku netoliko pro nezbednost, nýbrž také proto, aby si pamatovali významnější události, jako: vytahování makovice na věž, otevření nové školy roku 1620 a j.

Takové poměry byly v kostele, na faře i ve škole až do posledního faráře kališnického Brtvy, ačli už ten nebyl katolík, ježto se dovídáme z farních účtů, že za něho byla do kostela koupěna — zpovědnice... Proč a kam odešel, farní archiv nepraví; jeť v něm uložen jen velice vřele psaný list doporučující, který mu byl dán pány staršími na cestu v neznámý nám kraj.

⁴⁰⁾ Tak bylo za doby kališnické u sv. Václava na Zderaze a u sv. Vojtěcha Menšího v Podskalí. Viz Eckerta: Posvátná místa kr. hl. m. Pr. díl II. u příslušného heala.

⁴¹⁾ Kn. mikulášských kostelníků str. 5, 18. Z toho soudí Winter (Kult. obr. č. m. str. 472), že ve škole skutečně byla kostnice, ale ta stála opodál.

⁴²⁾ Výpis z farního arch. ve III. Pamětní knize str. 278.

⁴³⁾ Chaos v pražském arch. Též ve Wintrovu »Živ. církv.« str. 588.

III.

Chrám sv. Haštala opět v rukou katolíků a jeho dějiny až po dnešní dobu.

Po odchodu Brtvově ujal se z nedostatku duchovenstva katolického fary svatohaštalské a s ní spojené osady svatokřížské polský karmelitán Zikmund Kdovský, jenž byl zároveň i převorem v blízkém klášteře bl. Anežky České. I podržel duchovní správu obou farních osad až do roku 1627. Kdovský se houževnatě soudil s pány staršími nejen o školu, nýbrž také o zbytky zádušního jmění, které se snad už před nastoupením jeho na faru ztenčilo podivně. Tímto hospodářstvím byl nemálo ochuzen zvláště kostel a bída byla tím větší, když se Cyriačtí řeholníci vrátili do svého bývalého kláštera, ujavše se znova chrámu sv. Kříže Většího, svého bývalého zboží a také i fary.⁴⁴⁾

Tímto oddělením nezískala ovšem fara u sv. Haštala na příjmech, která zůstala bez faráře i dále. V matrikách svatohaštalských, které sahají až do roku 1635, zapsáni jsou jakožto výpomocní kněží: P. Pavel, P. Ondřej, P. Bernard Adrianovic a P. Jan Tomáš, kteří netoliko pečovali o duchovní správu, nýbrž také udíleli sv. svátosti.

Jejich působení bylo přetrženo roku 1631, neboť po vtrhnutí Sasíků do Prahy uvázal se v opětné držení fary bývalý místní farář protestantský Martini z Dražova, uchvátiv násilně i faru týnskou, kterou podržel do května roku 1632, kdy Sasíci a jejich přátelé byli opět vypuzeni z Čech.

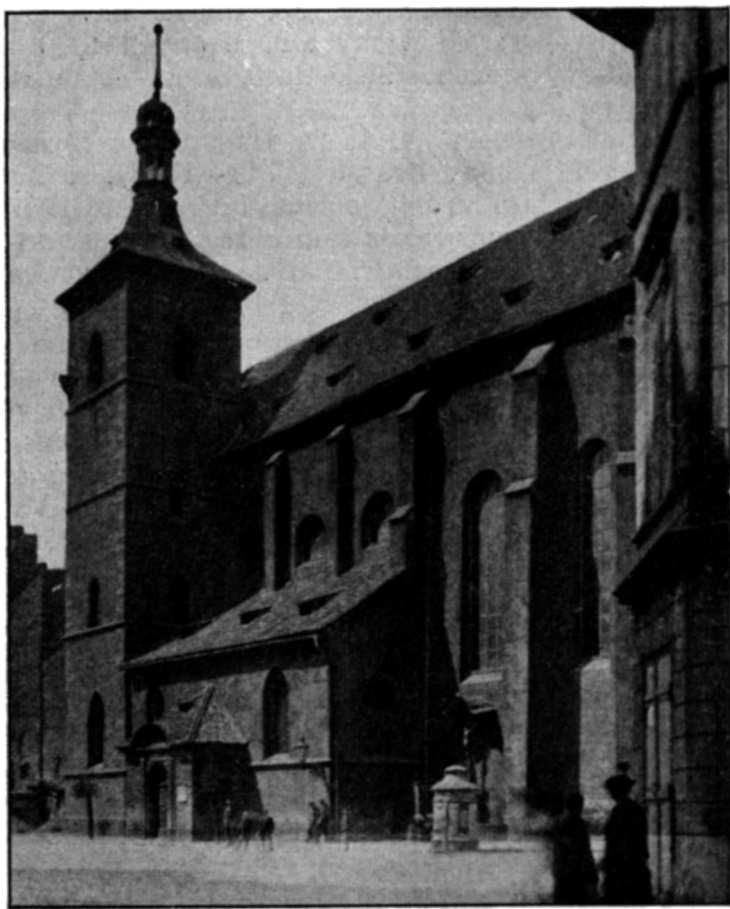
Správa kostela sv. Haštala byla nedlouho potom svěřena katolickým farářům týnským, kteří také vedli od té doby matriky svatohaštalské osady. Tím náš kostel sklesl na pouhou filiální svatyni a zůstal jí až do roku 1739 — po víc tudíž než sto let! Týnské duchovenstvo však pilně přisluhovalo službami Božími, takže bolest tato pro ctitele svatohaštalské značně byla zmírněna.

Byli to: Jan Petr Čechiades († 1638), který velice mnoho zkusil, byv krutě žalářován Sasíky a unikl smrti násilně jen rázným zakročením pražských konšelů; Bartoloměj Rotländer, kanovník vyšehradský (do r. 1647), Daniel Vít Nastoupil ze Šitberku, jenž se r. 1653 stal kanovníkem svatovítským a později též světicím biskupem; Jan Václav Klimeš (1655 až 1666), později děkan král. kapitoly na Vyšehradě, Jiří Aster (— 1667); Jan Ignác Dlouhoveský z Dlouhé Vsi, později světicí biskup a probošt u sv. Víta, jenž světlou zanechal po sobě památku svou dobročinností, svými odkazy a také spisovatelskou činností; Josef Aulík z Třebenice (1674 až 1689); Jan Olomoucký (1689—1695); Blažej Franta (1707—1709); známý český spisovatel a vlastenec Jan Florian Hammerschmid⁴⁵⁾ (1710 až 1735), za něhož fara svatohaštalská byla opět odtržena od Týna po dlouhých průtazích.

⁴⁴⁾ Navrátilovy osudy kostela sv. Haštala str. 18 a následující.

⁴⁵⁾ Jan Flor. Hammerschmid nar. dne 4. května r. 1652 ve Štodě, studoval v Klatovech a v Praze, kaplanoval v Č. Budějovicích a r. 1695 stal se děkanem v Klatovech a dosáhnuv theol. doktorátu rektorem semináře, kanovníkem na Vyšehradě a v stejnou dobu i ve St. Boleslavi. Jako farář v Týně staral se o důkladnou opravu týnského kostela, za níz však bylo zmařeno mnoho starých památek. Psal po většině latinsky, jmenovitě Dějiny kláštera Svatojirského, Historii Klatovskou a zvláště Prodrumns glorie pragensis, v němž popsal pražské svatyně. Spis ten v nejednom směru jest vzácný a proto hledaný jako soupis pražských památek. Z ostatních jeho spisů dlužno uvést: Praha stará pod figurou krásného mládence (rkp. v universitní kn.) a V Praze blaze, kdo má peníze (v Praze 1700), kde jest nashromážděno mnoho dějepisné látky.

Že se nemohlo tak státi dříve, vysvětlují nám pohromy a přímo osudné události, jež se sběhly nešťastného roku 1689. Tehdy totiž dne 21. července byl chrám sv. Haštala zachvácen obrovským požárem ⁴⁶⁾, který na několika místech v Praze založili francouzští paliči a jejich najatci. Oheň zničil takměř i celou osadu svatohaštalskou a kostel náš stál v ní jako němý svědek bolu i pláče, který doléhal sem odevšad, ač sám utrpěl nejvíce. Střecha jeho i krovy věže byly úplně zničeny a naposled spadla i klenba hlavní lodi, strhnuvši i svou jižní opěrní zeď. Zvony i hodiny se rozlily a také oltáře utrpěly požárem škodu nemalou, jako celý vnitřek chrámový — zkrátka dílo zkázy bylo dokonáno...



Kostel sv. Haštala se strany jihovýchodní.

Fot. stud. Oldřich Bernát.

Magistrát staroměstský dal sice nákladem záduší napolo zničený chrám obnoviti, svěřiv tuto práci zanedlouho po ohni pražskému staviteli Pavlu Payerovi, ale práce tato byla dokončena s úpravou vnitřní teprve za deset let, a to ještě nešťastně. Starý sloh gotický kostela vzal úplně za své, až na loď jižní a kapli bl. Anežky České, které zůstaly zachovány.

⁴⁶⁾ Tehdy, jak vypravuje očitý svědek Jan Frant. Beckovský ve své Poselkyni příběhů, vyhořelo na Starém městě Pražském 385 domů, na Novém městě 246, v Židovském městě 318, tudíž celkem 749 domů panských a měšťanských, mimo 10 synagog a katol. chrámy: u sv. Duchů, u sv. Salvátora (v nynější Kostečné ulici, kde tehdy byli Pauláni), sv. Františka a sv. Panny Barbory (v Anežčině klášteře), sv. Haštala, sv. Jakuba, sv. Klimenta (v Klimentské ulici) a sv. Benedikta s blízkým Královým dvorem, kde se tehdy nacházel seminář.

Také věž nenabyla již svého gotického krytu, ale byla opatřena cibulovitou bání, kterou podržela do roku 1901.

Že neštěstí nechodivá samo, potkala kostel náš ještě jiná nehoda. Oloupilí ho dva vojáci r. 1704. Socha Panny Marie přišla tehdy o své perly a svatostánek o ciboř. Co bylo platno, že později byli pachatelé polapeni a popraveni dle tehdejšího přísného práva!

Proto radost osadníků byla tím větší, když chrám obdržel opět svého faráře Martina Hoffmanna, jenž se přistěhoval zmíněného již roku 1739 před svátky vánočními. Radostná píseň »Narodil se Kristus Pán« nesla se slavněji svatyní než kdy jindy, a jaký div, že se rozehrálo i srdce různých dobrodinců! K těm dlužno počítati zvláště měšťana Jana Ignáce Bukovského, jenž vystavěl i nynější faru (čp. 789-I.) na »novém« hřbitově a obětoval i na příspěvek faráři úroky z darovaných 4000 zlatých. Proto také pamětní kniha fary svatohaštalské nazývá jej »obnovitelem chrámu i farního obročí«.

Po Hoffmannovi dosazen byl k sv. Haštalu za faráře Karel Jugl (1740—1746), a po něm Václav Brandt (1748—1763), za něhož padlo na kostel několik pruských kulí v době obléhání Prahy r. 1757.⁴⁷⁾ Z těch jedna vnikla i do chrámu a prorazila tam obraz na hlavním oltáři, kdežto ostatní poškodily poněkud věž a zdi svatyně, kde na památku byly zazděny až do nedávné opravy kostelní (r. 1901).

U sv. Haštala vystřídali se další faráři: Jan Khroo (do r. 1766), Jan Zatočil z Löwenburka (do roku 1772), Václav Jiskra (do r. 1780) a novosvěcenec Emanuel Štěpánovský, který slavil tu svou primici a nastolení za faráře zároveň v den pouti roku 1781.⁴⁸⁾ Ale už roku 1783 vystřídal jej Matěj Kroillo (Krojídlo), po němž r. 1785 na faru nastoupil známý tehdy vlastenec a dobrodinec chudých studentů Václav Šťastný. Šlechtný kněz už jako chudý kaplan hostil na své kaplance u sv. Haštala jednoho z nejzdařnějších synů českého národa, známého z Jiráskova obrazu »F. L. Věk« — Jana Theobalda Helda, jehož připravoval na studie. Tehdy ovšem nikdo netušil, že opuštěný sirotek bude slavným profesorem, lékařem-lidumilem a dobrým skladatelem hudebním.⁴⁹⁾ Held nezapomněl prokazaného dobrodiní ani v letech pozdějších, kdy si rád zazpíval v kostele svého starého příznivce, v kruzích hudebních i vlasteneckých tolik oblíbeného. Snad se někdy i zastavil na blízkém »novém« hřbitově u hrobu výborného kontrapunktisty Josefa Ferd. Segerta⁵⁰⁾, nejznamenitějšího varhaníka oné doby, jehož r. 1782 pochovali tam s velikými počtami četní přátelé jeho.

Na novém (zadním) a starém hřbitově se však dlouho nepochovávalo, bylť určen r. 1787 za pohřebiště zesnulých katolíků hřbitov Olšanský, a to pro všechny farní osady Starého i Nového města Pražského. Ale zeď i s náhrobky bylo u sv. Haštala viděti až do roku 1837, kdy kosti bohatých i chudých vykopali a odvezli rovněž do Olšan. Zeď byla stržena a tak po-

⁴⁷⁾ Tehdy Prusové stáli se svými děly na Letné, odkud stíleli na Prahu a zvláště Staré město, kde celkem dosti škody bylo způsobeno.

⁴⁸⁾ Farářem byl jmenován už jako jáhen, ježto otec jeho byl magistrátním radním staroměstským...

⁴⁹⁾ II. výroční zpráva Česk. dívčího lycea u sv. Voršily. Pojednání prof. K. Štětiny.

⁵⁰⁾ Jos. Ferd. Norbert Segert (též Seeger) nar. se r. 1716 z chudých českých rodičů v Řepíně u Mělníka. Na studiích bylo mu zápasiti s bídou, ale přes to dosáhl hodnosti magistra filosofie. Oddav se cele hudbě a hudebnímu skladatelství, stal se varhaníkem v Týně a u Křižovníků, kde ho slyšel císař Josef II. a byl hrou S. tak okouzlen, že jej jmenoval dvorním varhaníkem r. 1782. Ale S. místo do Vídně odebral se na věčnost dne 22. dubna zmíněného už roku. Jeho slavnými žáky byli K. Kopřiva, J. Koželuh, Jan Kuchař, Čeněk Mašek, Jos. Mysliveček a j.

vstalo ze starého hřbitova nynější náměstí před chrámem, kdežto zadní hřbitov proměněn byl ve farní zahradu.

Za faráře Šťastného byl chrám znovu opravován a snad něco dokončeno bylo i za nového nástupce Františka Ullmanna (1808—1815), po němž následovali: Václav Brož (až 1830) a Ant. Oliva, kanovník kollegiální kapitoly u Věch Svatých na hradě Pražském, jenž farářský úřad zastával tu celých 47 let, až jej starce 89letého odnesli z fary do kostela naposled a odtud na hřbitov Olšanský roku 1877. Památkou na něho jsou adventní »roráty«, které se tu opět po dlouhé době zpívaly jazykem českým, jak jest tomu podnes.

Z dalších farářů u sv. Haštala dlužno jmenovati Jana Havlu (1877 až 1885), za něhož se kostel uvnitř opravoval, J. Bendu (1886—1889), Václava Honejska, spisovatele českého (1889—1905), a Jaroslava Půsta (od r. 1905), jenž znovu usiluje o důstojné obnovení kostela tak památného. —

Dnes chrám sv. Haštala stojí na prahu nové doby a stavební ruch, jenž tolik změnil už ve farnosti, kvapem se blíží až k posvátným zdem. Aby nejbližší okolí bylo přizpůsobeno co nejlépe, to závisí na povoláných činitelích doby dnešní.

Žel, že starousedlé obyvatelstvo místní jest nuceno stěhovati se pozvolna jinam, — nedostatek menších bytů stává se patrným i zde. Bude domovem i v nových, moderních palácích zdejších táž láska k Bohu, vlasti i národu, která po tak dlouhé věky zahřívala srdce osadníků svatohaštalských, již sídlili v starobyklých domech s lomenými štíty, malebnými krovy, prostými pavláčkami i hrdými loggiemi⁵¹⁾ ve dvorech? To ví dnes toliko Bůh...

Vraťme se k jeho svatyni!

IV.

Popis chrámu.

Kostel sv. Haštala stojí dnes na volném prostranství, bývalém to »starém«, též »předním« hřbitově, jehož největší část táhla se podél jižní strany chrámové. Podle průčelí obráceného na západ a též podle severní strany naší svatyně táhne se ulička, která jest jen odbočkou ulice »Haštalské«, kdežto chrámový presbytář zasahuje již do »Anežčiny ulice«, vedoucí do bývalého kláštera českých Klarisek.

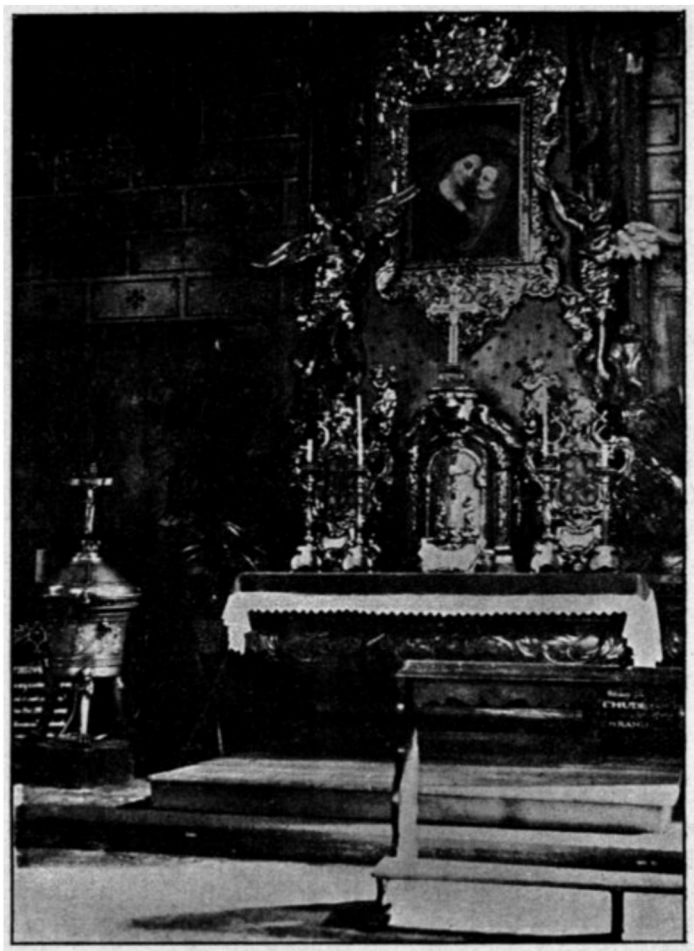
Památný kostel náš činí podnes přese všechny přestavby a pohromy dojem starobylý. Jako věkovitá kronika psána jest různou rukou — mnohdy neumělou, — tak i jemu vtiskly různé doby svůj ráz a proto sloh jeho není jednotný. Svůj nynější vzhled dostal, jak už řečeno, po osudné opravě na sklonku století sedmnáctého, jejíž výstřelky hleděla zmírniti ruka stavitelova v letech 1900—1901. Na původní mírnou gotiku upomínají nás zvenčí opěrné pilíře lodi hlavní, kaple bl. Anežky a částečně i presbytáře, zakončeného pravidelným osmiúhelníkem se třemi velikými, avšak už zakulacenými okny. Zato ostatní části chrámové zachovaly si původní okna goticky lomená, ale bez skruží, kdežto nesouměrná okna pod střechou jsou odkazem věku osmnáctého, který všade

⁵¹⁾ Viz na příkl. nádhernou loggii v domě č. 729 v Dlouhé třídě.

hleděl dosíci co nejvíce světlosti prostor vnitřních, aby se baroková výzdoba mohla uplatniti co nejvíce.

Vchody vedoucí do kostela jsou tři: se strany západní (vchod hlavní), se strany jižní a se strany severní, jímž se vchází do dvojlovní nyní kaple bl. Anežky. Oba tyto vchody mají své síně⁵²⁾, kdežto vchod hlavní toliko dřevěnou přehradu.

K jihozápadnímu cípu kostela přistavěna jest věž, s krytem doby poslední. Pod původní gotickou střechou její nacházely se kdysi hodiny,



Oltář Panny Marie u sv. Haštala.

Fot. stud. Karel Paspá.

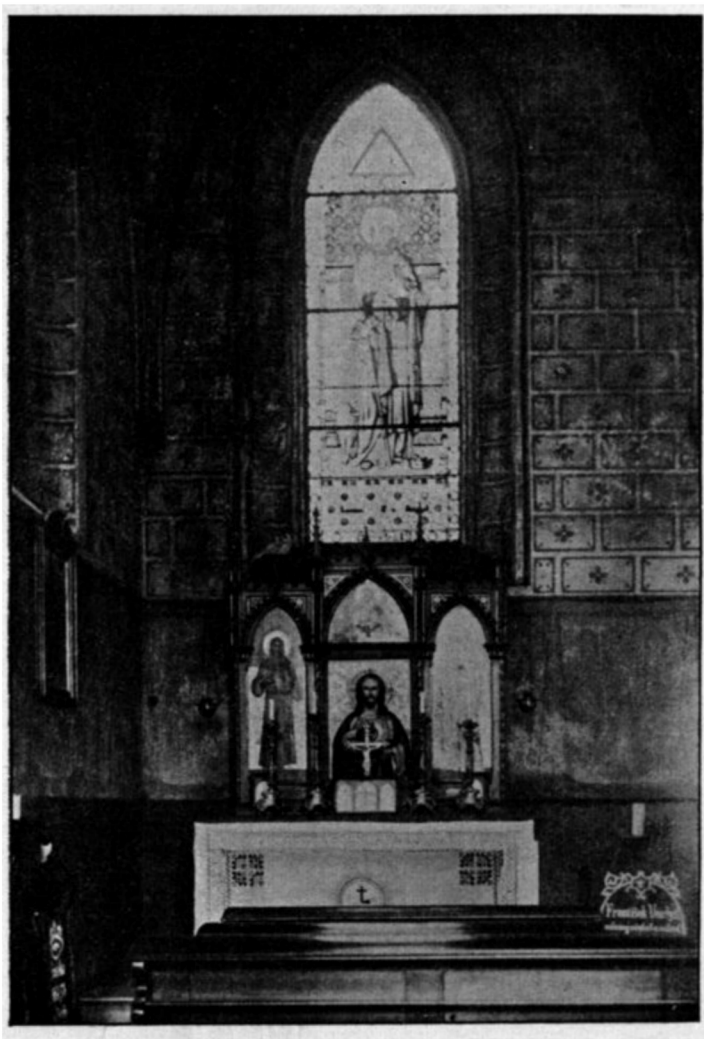
o nichž po prvé se činí zmínka roku 1524, kdy ve věži ještě visely zvon y: Bartoloměj, Plampač a »třetí«, — dnes nahrazené Haštalem (7 metr. centů těžkým a přelitým roku 1833) a ještě jinými dvěma menšími zvony, přelitými léta 1848. Jim na barokové sanktusníkové vížce na střeše chrámové odpovídá »sanktusník«.

Že by věž chrámová pocházela teprve ze zmíněného roku 1524, jak někteří mylně udávají, jest vyvráceno starými doklady. Tak už roku 1480 purkrabí Zdeněk ze Sternberka dává svému písaři Petříkovi z Rakovníka

⁵²⁾ O síních se bájí, že v nich byli nuceni sedati veřejní hříšníci.

ve stálou službu svůj dům (»stojící proti kůru a věži kostela sv. Haštala«) a opět v jiných skoro současných listinách mluví se o platu za krytí věže šindelem.

Že se chrám sv. Haštala skládá vlastně ze dvou kostelů, jest nejlépe viděti z jeho vnitřku, a proto již vstupme do naší svatyně se strany severní a ocitneme se ve zbylé části nejstaršího kostela — nyní kaple bl. Anežky České, zbudované na počátku třináctého věku, jak jsme již dokázali hned s počátku. Tato, jak jsme už podotkli,



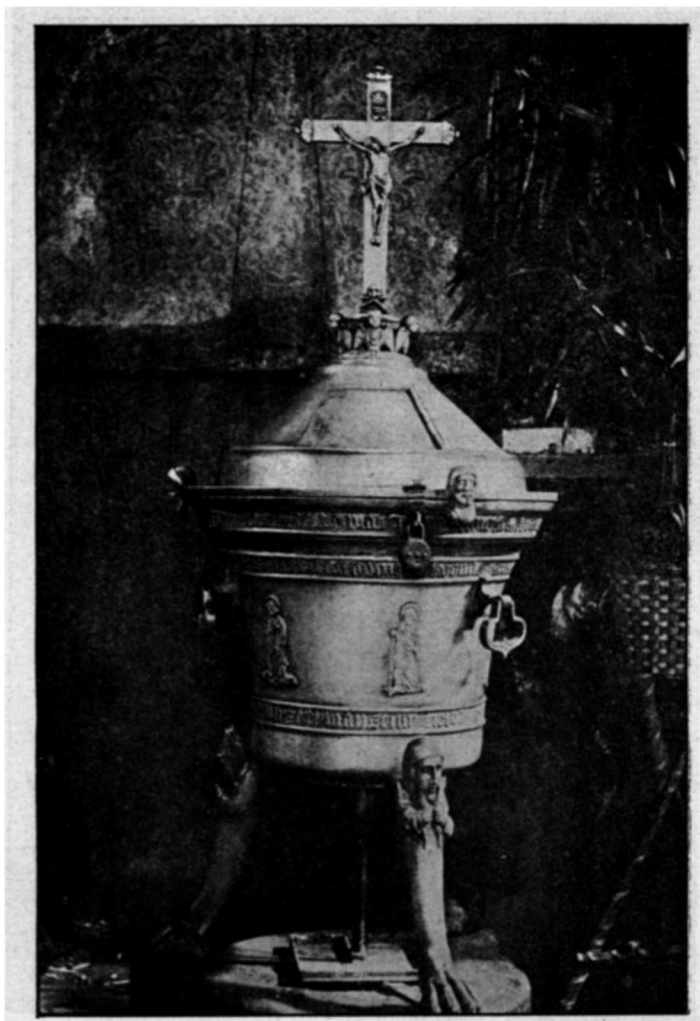
Oltář nejsv. Srdce Páně u sv. Haštala.

Fot. stud. Karel Paspá.

rozdělena jest třemi okrouhlými a ladně štíhlými pilíři o jednoduchých patkách ve dvě lodi stejné výšky s křížovou klenbou o osmi čtvercích. Jak vypadala celá nejstarší svatyně tato, vylicili jsme již na svém místě a proto povšimneme si hned oltářů tu stojících, které jsou tři. Nejkrásnější z nich jest starý barokový oltář Panny Marie, Matky dobré rady, přistavěný k východní stěně, se slušným obrazem od Josefa Scheiwla († 1912). Jest to vlastně jen kopie velice uctívaného a milostného obrazu v italském poutním místě Genezzanu. Celá výzdoba

oltáře jest mistrovskou prací řezbářskou i prozrazuje opravdového umělce, jenž toto dílo vytvořil v 18. věku.

Nalevo při téže stěně stojí oltář druhý, zasvěcený Nejsv. Srdci Páně, jenž se nápadně odráží od prvního. Jest proveden v přesném slohu gotickém, klidnějšího rázu, nákladem bývalého kaplana místního dra Jos. Vajše (nyní profesora na lyceu Voršilek v Praze) v r. 1901, mnichy emauzskými (obrazy sv. Františka Seraf. a sv. Kláry maloval prof. Fr. Sequens). Dříve stával na místě tomto oltář bl. Anežky České, z něhož zbyl tu jen



Stará křtitelnice v kostele u sv. Haštala.

Fot. stud. Karel Paspá.

starý kamenný stůl oltářní. Vedle něho stojí stará křtitelnice cínová z roku 1550, znamenitý kus starého konvářského umění.

Ke straně západní jest přistavěn oltář třetí, a to sv. Kříže. Stával kdysi při stěně severní, kde jej dal zříditi roku 1716 pražský měšťan Jan Petsch. Oltář má pěknou skupinu kalváarskou z uvedeného léta a po stranách sochy Spasitele na hoře Olivetské od anděla posilného, ke sloupu přivázaného, trním korunovaného a nesoucího kříž. Oltářní stůl však jest nový a velice střízlivých tvarů.

Pod okny v téže kapli stojí slušně provedená starší zповědnice a při ní malý oltářík se starobyloou sochou Bolestné Matky Boží, k níž se mnozí utíkají ve svém bolu anebo tísni.

Okno vedoucích do této části chrámové jest celkem šest. První nad oltářem nejsv. Srdce Páně (ve stěně východní) jest zdobeno malbou na skle, jež představuje bl. Anežku Českou jako abatyši blízkého kláštera zbožných Klarisek. Okno toto pořídil svým nákladem † farář zdejší J. Havlů. Opravdu umělecky provedla je továrna v Inšpruku dle kartónů profesora Fr. Sequense. Hned vedle na straně severní jest druhé gotické okno, ozdobené rovněž zdařilou malbou sv. Cecilie dle návrhů prof. Frant. Ženiška. Věnovali je roku 1906 manželé Vopičkoví, provedla je firma Pazderova v Praze. Třetí okno s obrazem sv. Ferdinanda pořídila paní Josefa Charasimová, která přispěla na výzdobu i čtvrtého okna s obrazem sv. Josefa. Kartony pro obě maloval akad. malíř Fr. Urban. (Provedla firma Kryšpínova v Praze.) Dvě poslední okna jsou opatřena toliko prostým sklem.

Než vstupme již do hlavní lodi chrámové, která ze všech lodí jest největší, a to proto, že délka její je 32 metry a šíře 8 metrů. I tato hlavní loď byla před osudným požárem roku 1689 vybudována ve slohu gotickém, načež se jí dostalo nynější podoby, méně vzhledné a smělé. Od obou postranních lodí dělí je s každé strany tři těžkopádné hranolovité pilíře, spojené prostými oblouky. I kdysi malebný gotický strop byl nahrazen po oné pohromě všední klenbou, zapuštěnou níže do pobočných stěn nežli prvé, čímž stavba celá utrpěla mnoho na své vzdušnosti i mohutnosti.⁵³⁾ Ani tři tehdy proražená okna pod stropem ke straně jižní nepřidala jí na kráse, neboť přímo odpuzují svou neapnou formou, která se značně blíží ku tvaru rozevřené podkovy.

V presbytáři zakončeném osmiúhelníkem, o třech podlouhlých polokruhovitě zakreslených oknech, stojí oltář hlavní. Zbudoval jej roku 1731 již jmenovaný měšťan pražský Jan Ignác Bukovský, ale i dílo toto se dočkalo změn, když pracováno bylo o vnitřní úpravě celé svatyně v letech osmdesátých minulého věku. Před tím stával oltář více vpředu, takže sahal až k nynějším, tehdy proraženým dveřím, vedoucím do sakristie (dříve se vcházelo do této místnosti dvířky z kaple sv. Anežky České). Měl proto také širší rozměry nežli nyní. I jeho barokový sloh byl svéráznější a ne tak umírněný. Stůl oltářní co do tvaru podobal se malebnému sarkofagu a neměl hladkých stěn jako dnes, a také původní praedella vypadala zcela jinak. Upravil ji architekt Baum tak, aby do ní mohly býti vloženy ostatky sv. Haštala i druhů světcových. Odpočívají v 10 zasklených schránkách, jež stejnoměrně jsou umístěny po obou bocích svatostánku. Mezi první a druhou řadou těchto relikviářů jsou čtyři menší obrázky svatých evangelistů, provedené Josefem Scheiwlem a nejvýše umístěn jest nový oltářní obraz sv. patrona chrámu malovaný týměž umělcem, ač ne tak šťastně a dovedně, jak by si bylo přáti. Předtím byl tu obraz jiný provedený roku 1856 malířem Weisssem.⁵⁴⁾ Po stranách oltáře stojí staré barokové

⁵³⁾ Proto kostel zdá se býti zvenčt vyšším, nežli jest uvnitř.

⁵⁴⁾ Původní oltář hlavní byl gotický se zavírací archou, která buďto byla zdobena obrazy anebo plastickou prací řezbářskou. Ve farním archivu nachází se staré pečetidlo s obrazem sv. Haštala z r. 1596 podobným nemálo sv. Václavu na starých českých mincích. Možná, že rytec ryl pečetidlo toto dle obrazu sv. Haštala na oltáři, ač mu vzorem mohla býti i socha. Nad oltářem táhl se trám zapuštěný do stěny severní a jižní, jehož zbytky ve zdích byly patrný ještě donedávna. Patrně na něm byla nějaká skupina soch, — snad Kříž s Matkou Páně a sv. Janem Ev. Teprve později byl nahrazen hlavní oltář jiným, který však zničen byl požárem v 17. věku. Jest tudíž nynější oltář už třetí. Také oltářních obrazů vystřídalo se několik.

sochy sv. Jana Křtitele a sv. Jana Nep., pořízené roku 1731. Vedle těch bývaly tu i jiné dvě, a to sv. Václava a sv. Ludmily, které bohužel byly odstraněny.

Mimo oltář hlavní stávaly v presbytáři až do poslední opravy ještě dva vedlejší, a to na epištolní straně sv. Floriana (zřízený roku 1734 měšťankou Annou Hartlovou), a proti němu oltářik sv. Žofie, na němž se dříve uchovávaly ostatky sv. Haštala a spolumučedníků.

K těmto ostatkům náleží dnes i hlava sv. Haštala a 259 drobnějších kostí. Zprávy o nich ve farním archivu sahají do nejstarších dob, ač se neví, kdo je daroval kostelu. V době utrakvistické byly chovány s nejvzácnějšími klenoty chrámovými ve »sklepení« nad sakristií ve zvláštních železných truhlicích. Původně však nebylo mezi nimi hlavy světcovy. Přinesl ji z Říma do Čech teprve asi Karel IV., neboť se relikvie tato uvádí roku 1368 v inventáři chrámu svatovítského, odkud později byla sem věnována v době neznámé. Ostatní částky těla sv. Haštala uchovávají se v kostele sv. Martina v bavorském městě Landshutě, kam byly přeneseny roku 1604 z kollegiátního chrámu světcova z Mosburgu.

Mimo hlavní oltář nenacházíme v presbytáři mnoho památek. Po všimnutí toliko zasluhuje starý svatostánek mramorový⁵⁵⁾ ve zdi na straně evangelijní (ve kterém se nejsv. Svátost již neuchovává), a starý, nyní nově opravený obraz představující Krista modlicího se na hoře Olivetské. Rám jest dobré řezbářské dílo vzoru florentinského, odkud se však dostal sem i se zdařilým obrazem, jest neznámo. Dlužno jen podotknouti, že až do let osmdesátých stály ve hlavní lodi při pilířích našeho chrámu ještě čtyři oltáře, a to oltář sv. Jana Nep., zřízený roku 1698 od primátora staroměstského Maxmiliána Čečelického, který měl dům (později pivovar) proti kostelu (číslo 1077), a oltář sv. Václava, postavený roku 1773 měšťanem Mikulášem Veselým (na straně epištolní). Na straně evangelijní byl oltář sv. Antonína Pad., věnovaný před rokem 1768 od městského radního Ondřeje Würlla, a oltář nejsv. Trojice darovaný roku 1729 Annou Tittelbachovou.

Mezi těmito jmenovanými oltáři stávala dosud zachovaná kazatelna, na jejíž střeše stojí socha sv. Jana Křtitele. Ostatní její ozdoby za posledních let hodně prořidly.

Lavice v lodi hlavní i v lodích pobočných jsou po většině vkusně zdobené a prozrazují 17., ne-li 18. věk, kdy nebývalo ještě zvykem se spokojiti s ledabylou prací.

Na straně západní vypíná se kruchtá nad menší klenutou předsiní. Poprsí její nese staroměstský znak, který sem dalo vsaditi Staré město Pražské, když přejalo patronát kostela v 17. věku. Varhany, jak by se zdálo, nejsou nové. Byly přeneseny k sv. Haštalu z kostela sv. Vojtěcha Většího, když tam postaven byl bavorskou firmou Steinmayerovou stroj modernější r. 1877.

Daleko původnější ráz než loď hlavní má jižní boční loď, ze které můžeme souditi, jak byla asi provedena přístavba nynějšího kostela ve XIV. věku. Není pochyby, že stavitel tehdejší byl mistr zběhlý v gotice a že úzkostlivě dbal toho, aby se ráz jím stavěného chrámu nelišil ničím od gotiky kostelíka původního (nynější kaple bl. Anežky České). Vidíme to z křížové klenby této lodi a také ze čtyř zachovaných oken

⁵⁵⁾ Svatostánek má nápis: Leta 1695. Sep. toto tabernakulum nakladem slovut. pa. Karla Hubaciusa mie. Sta. mie. pras. jest wizdwizeno, tez aby swietlo ke cti Panie wicnie dnem i noczi horzielo fundaczi od niego jest ucziniena.

jejich, která co do tvaru i rozměrův úplně odpovídají právě uvedené nejstarší části naší svatyně.

Dnes v této jižní lodi stojí pouze jediný, ale vkusný barokový oltář sv. Anny, který dal postaviti tu staroměstský radní Ondřej Petsch. Pěkný obraz světice (nejcennější v celém kostele) jest mistrným dílem Petra Molitora z roku 1739. I řezbářská práce oltáře jest stejně dovedná, až na dvě sošky, stojící po stranách, a to sv. Josefa a sv. Jáchyma (manžela sv. Anny), jež potřebují důstojné opravy a hlavně očištění zkušeným odborníkem.

Napravo od oltáře sv. Anny jest okno s obrazem sv. Ludmily, věnované »nejmenovanou dobroditelkou«, provedené pražskou firmou Kryšpínovou dle kartónů akad. malíře Fr. Urbana.

Jako jiné chrámy, tak i kostel sv. Haštala byl až do josefinských dob pohřebištěm netoliko duchovních osob, nýbrž i stavu panského a měšťanského. Svědčí o tom jak zápisy ve farním archivu, tak i četné náhrobky zachované podnes. Z těch některé nacházely se ve dlažbě chrámové a teprve v nedávné době vsazeny byly do zdi pod okna jižní lodi. To dlužno uvést zvláště o kameni Karla Hubacia († 1710), zakladatele věčného světla, ježto ostatky tohoto dobrodince chrámového neodpočívají pod náhrobkem, jak by leckdo soudil, ale před starým kamenným svatoštánkem v presbytáři. Hned vedle hrobky Hubaciovy uložen byl též k věčnému spánku Daniel Pavlacký z Fahrenwerthu, perkmistr viničných hor. V jižní lodi zasazen jest dále kámen Evy Řenčovské († 1630), Jana Jiří Nastoupila ze Šiffsbergu († 1656), Pavla Fišla z Paumberka († 1594) a Brikci Bystřického ze Studnic.

Historie sice bohatá, ale uměleckých památek málo...

Není pochyby, i naše svatyně má za sebou netoliko světlé doby, nýbrž také nejednu trpkou vzpomínku, — jako národ celý. I ji a jejím krásným památkám v různých dobách neporozuměli mnozí, čímž přišla o nejen skvost českého umění, jakým byly její krásné původní gotické oltáře a též jistě malebný sloh chrámový. Než co minulo, nevrátí se již...

Kéž proto kostel náš dočká se aspoň potřebné již opravy vnitřní, o níž pevně doufáme, že bude šťastnější »oprav« předěšlých. Dosti už těch škod! mají-li osadníci svatohaštalští modliti se tu i nadále s oním pravým zanícením nábožným ne za sebe jen, nýbrž i za vše, co jest jim nejdražšího, jak to již v dávných dobách činili jejich zbožní předchůdci.
